

HAGYOMÁNY

A kalotaszegi Magyarbikal

Kalotaszeg Alszegéhez tartozó Magyarbikal – a nemzetközi műút mentén fekvő Bánffyhunyadtól északkeletre 3 kilométerre – az Almás patak egyik mellékvölgyében fekszik. Tengerszint feletti magassága 453 méter, lakóinak száma az 1977-es népszámlálás adatai szerint 771 lélek.

Magyarbikal egyike Kalotaszeg legszebb fekvésű falvainak, látványa különösen tavasszal megkapó. Gyarmathy Zsigáné – Kalotaszeg Nagyasszonya – a virágos Bikalról elragadtatással ír: „Ha egy virággal borított falut akartok látni, most jöjjetek... nem is falu, hanem egy fehér virágtenger, amelyre a tavaszi ég ragyog, ringó virágözön, csodálatos illat a tavaszi légben.¹ Hasonló hangulatot idéznek Kós Károly sorai is: „Áldott falu. Májusban mintha virágot hintene az egész völgyre a Teremtő jó Atya. A falu ilyenkor nem is látszik... csak virág, fehér és rózsaszínű virág, gyümölcsfa, nemes gyümölcsfa virága és illata”.²

Kalotaszeg legrégebb falvainak alapjait – *településtörténetünk* bizonyága szerint – az Erdélyt megszervező magyar királyi hatalom rakta le. Magyarbikal első lakói az Almás völgy felől jöttek és telepedtek le e védett, vízben gazdag mellékvölgyben. A falu a XII. század végén alakult ki, első említése 1249-ben *terra Bekaly* formában történt.³ A terra a korabeli oklevelekben földbirtokot jelentett, e szerint Bikal ekkor már kétségtelenül olyan művelés alatt álló terület volt, ahol falunak vagy legalább is tanyának kellett lennie.

A bikali völgyet – az 1399-es határjáró oklevél tanúsága szerint tölgyesek övezték és csak a felső részében húzódtott bükkerdő.⁴ A bükkerdő megkülönböztető jelleget adott a völgyfőnek és nevet az új településnek: a falu nevének értelme ugyanis: bükkalj, bikkalj, bükkerdő aljában fekvő falu. Ilyen néven szerepelt a következő századokban: 1451-ben *Bykalya*, 1586-ban *Bykallya*, 1613-ban *Magyar Bik alat*, 1646-ban *Magyar Bik allya*, 1673-ban *Magyar Bükallya*.⁵ 1393-ban a falut *Villa Bykal* néven említik a források, az 1399-es oklevélben szereplő ún. *extirpatiók* (irtványok) a település növekedésére, terjeszkedésére utalnak. A falu lakói mind nagyobb területet foglaltak el az erdőből, irtottak ki, vontak művelés alá.

A kialakuló falu soros-utcás település volt, a telkek két sorban a völgy vonalát követték és az ún. *Nemes utca-Alszeg* mentén helyezkedtek el. E két helynév két települési magra utal, a birtokos család a bükkerdő aljában telepedett le, a jobbágy telkek valamivel távolabb a völgyben húzódtak meg.

A XIII. század elején *Terra Bekaly* az almási *benedekrendi monostor birtoka* volt.⁶ Almásmonostort az 1241-es tatárjárás elpusztította, bizonyára a hozzá tartozó Bikal sem került el a mongol hadak pusztítását. 1249-ben IV. Béla király a Bihar vármegyében

¹ Gyarmathy Zsigáné: Kalotaszegi bokréta. Bp. 1907. 136. old.

² Kós Károly: Magyar-Bikal. Kalotaszeg, 1912/11.

³ Dl. 30145., Diplomatikai Levéltár a Magyar Országos Levéltárban.

⁴ Zsigmondkori Oklevéltár, Bp. 1951. I. 5977.

⁵ Szabó T. Attila: Kalotaszeg helynevei, Kolozsvár, 1942. 69. old.

⁶ *Bunyitai Vince*: A váradai püspökség története. Nagyvárad, 1883. II. 349. old.

lévő Bikalt hűséges emberének, Pál országbírónak adományozta.⁷ A falu azonban nem lehetett sokáig e nevezetes ember tulajdona, mert 1278-ban a sebesi királyi vár birtoka, 1397-ben pedig Zsigmond király Tamásfalvi Illés fia Gergelynek és unokatestvéreinek Tamásnak és Jakabnak adta.⁸ Tamásfalvi Gergely fia György Zsigmond király udvarában szolgált s mint Hunyadi János ő is udvari vitéz (miles) volt, foglalkozásáról utódait *Vitézeknek* nevezték. Vitéz György kapta 1415-ben Zsigmond királytól a család címerét, mely kék pajzsban, menekülő szarvast ábrázolt agancsai közt eltépett aranyhálóval.

A középkori források több bikali birtokos családot említenek: Farnasi Dénest (1446), Bikali Mihályt és Györgyöt (1468), Almási János sebesvári porkolábot (1479), Bikali Lászlót nemes Kolozs vármegye hités szolgabíróját (1689) stb.

Egy birtokper alkalmával 1735-ben a királyi fiscus Bikalon leltárt készített, mely szerint régen „ezen falu két egyenlő részekre oszlott a Bikali család része 27 antiqua sessióból (telekből), a Vitéz család része is 27 antiqua sessióból állt.”

Bikal utolsó földesura Szabó Farkas volt, akinek birtokából az 1921-es román földreform után 152 hold maradt, ami a második világháború után a temelőszővetkezetté lett.

A falu határában állt egykor a *Farkasvár*, mely már az 1399-es oklevélben is szerepelt. Egy 1864-es adat „omladéknak nevezi, mely a Vitéz uraké lett volna, hajdan büszke nemeseknek, mostan baglyoknak lakhelye”.⁹ A középkori vár ovális alakú volt, kőből és téglából épült és feltehetően a XVII. század második felének török-tatár dúlásaiban pusztult el.

A Vitéz család *udvarházának* építési dátuma pontosan ismert. Vitéz György 1504-ben írt végrendeletében arról rendelkezett, hogy épülőben lévő háza ne maradjon befejezetlenül és meghagyta, hogy az ácsok, akiknek járandóságát már kifizette lépcsőt is csináljanak.¹⁰ Az udvarház romjait fedő domborzat formája alapján, arra következtethetünk, hogy – mint sok más reneszánsz kúria – szabályos négyszög alakú lehetett. A felszínre került épületmaradványok, egy faragott korareneszánsz ajtótorredék és néhány díszített téglamaradványa ismereteinket megerősítik, ugyanis stílusuk alapján a XVI. szd. elejére datálhatóak, tehát korban megegyeznek a kúria okleveles említésének időpontjával. A Vitéz telek nagysága 3 antiqua sessió volt.

A falu alapításának kezdetén egyháziilag Almásmonostorhoz tartozott, majd annak pusztulása után a bánffyhunyadi Szent-Erzsébet egyház filiája lett. A bikaliaknak azonban a templom látogatása a rossz út, a távolság és az áradások miatt gyakran lehetetlen volt. A patrónus földesúr ekkor a pápához fordult, IX. Bonifác 1400 december 6-i bullájában utasította a váradi püspököt, hogy engedélyezze Tamásfalvi Gergelynek a *templomépítését* és oltárigazgató pap tartását.¹¹ Az egy hajós gótikus – Szent Leonárdról elnevezett – templom hamarosan felépült, melynek építészeti stílusa az 1400-as évek elejére vall.

A bikali egyház a XVI. század utolsó negyedében áttért a református hitre. A Kolos-Kalotai református egyházmegye 1606-os jegyzőkönyve, mely felsorolta az 1601-ben létező mater és filiális egyházközségeket, Bikalt már, mint református anyaegyházat említette.¹² Első ismert református papját Küküllővári Balázst 1639-ben említették a források. A templom épülete a török hódoltság ideje alatt jelentős károkat szenvedett, ekkor omlott be a gótikus mennyezete. A török idők elmúltával megkezdődött az

⁷ Dl. 30145.

⁸ Dl. 42654.

⁹ Szabó T. Attila: i.m. 72. old.

¹⁰ Dl. 46697.

¹¹ Zsigmondkori Oklevéltár. Bp. II. 1956. 686. old.

¹² A Kolozs-Kalotai Egyházmegye rövid ismertetése. Névkönyv az Erdélyi Ev. Ref. Anyaszentegyház számára. Kolozsvár, 1871.

újjáépítés, 1697-ben a Vitéz család a templom számára új festett mennyezetet, éneklő karzatot és haranglábát készíttette.¹³

A bikali mennyezet a kalotaszegi reneszánsz mennyezetfestészet ma is megtekinthető legszebb emléke, készítője a XVII. század kedvelt festő asztalosa *Gyalui Asztalos János*.¹⁴ A mennyezet temperafestészes puhafa kazettáit négyféle virágminta díszíti. A minták négysoroként teljesen azonosak, de a színek változtatásával mesterünk a rendkívüli változatosság látszatát kelti. Az első sor mintája kis négyzet körül képződött, mely violaszínű tulipánokból és rózsaszínű öt részre tagolt nyílt virágokból áll. Ezek a tulipánok akántusz eredetűek. A második sor mintája fehér, helyenként meggypiros reneszánsz szegfűjével a legszebb. E csipkézett szegfű külső leveleivel török hatást éreztet. A harmadik kazettasor díszítményei is kis négyzetek körül helyezkednek el, melyek furcsa stilizált levélpárokba állnak, saroktöltetként barokkosan sötétbarna kígyózó száruk láthatók. A negyedik mintasor sajátos tulipán-harangvirág koszorúja a XVI. századi babérkoszorút, az ún. olasz koszorút utánozza.

A templom híres fatornyja is 1697-ben készült, mely Kós Károly szerint a legszebb erdélyi magyar harangláb volt. A bikali protocollum 1865-ben dűlőfélben lévő öreg fatornyoknak írja, lebontására 1922-ben került sor.

1790-ben a templomot déli oldalról kibővítették. A százkézdi *Iffy Umling Lőrincz János* készítette a bővített rész festett kazettás mennyezetét, a keleti és nyugati karzatot, a díszes szószéket, valamint a két címeres padelőt. Umling festett kazettáin virágos, állatképes és emberalakos ábrázolások váltják egymást. Ezek a díszek nem jelentés nélküli ornamentumok, hanem olyan jelképes ábrázolások, amelyeket a nép értett száz-kétszáz évvel ezelőtt. A virágdíszes mennyezet a Paradicsomot jelképezte, a szószékkorona pelikánja a megváltó Krisztust, aki vérével táplálja fiait. Umling kedvenc motívuma az ősdaru, az éberség jelképe, heraldikai eredetű, az almafa az édenkerté, a gyümölcsfa arra emlékeztetett, hogy hitünkben gyümölcsözők legyünk. A karzat harsonás anyaga a feltámadást jelentette, a vérzőszívű Jézus mellett álló fekete szarvas az Isten után vágyó lélek jelképe. A szőlőtökén ülő szőlőt csipegető fekete madár Krisztus vérért a megváltás utáni vágyódást jelentette, a sziklán ülő sebzett mellű nő, sellő a csábítást.

Umling motívumait az olasz reneszánszból vette, de a barokk felfogásában átkomponálta. Erre utal az ágak bonyolult csavarodása, a mezők aszimmetrikus kitöltése, mesterjegyének violinkulcshoz hasonló vonaljátéka stb. Színezése erőteljes, mintakincese igen változatos, bizonyára azért tetszett annyira Kalotaszegen.¹⁵

A bikali *cinterem* kapuja páratlan alkotás, Kós Károly elragadtatással ír róla: „A nagy és kiskapu összeépítése annyira fejlett érzékre vall, olyan tökéletes az a maga nemében, annyira monumentális, emellett pedig nem rideg, sőt bájosan hívogató, hogy már szinte építészeti ravaszszámba megy, ahogyan az ott van együtt.”¹⁶ Bikal aránylag távol esett a nagyvilág eseményeitől, a rejtett völgy gyakran megvédte a falut a garázda ellenségtől, míg a hadak útjában fekvő települések, mint Bánffyhunyadi, Almás, Kőrösfő, Nagykapus stb. igen sokat szenvedtek.

Vég Várad eleste után megváltozott a helyzet, Kalotaszeg és vidéke *hódoltság* terület lett, a falvak lakossága a portyázó-rabló török-tatár csapatok miatt állandó létbizonytalanságban, rettegésben élt. A törökök Bikalt is feldúlták. 1669. július 8-án Bánffy

¹³ A magyarbikali református egyházközség 1913-as vagyonszámlájára 108 db. festett kazettát említ, az 1923-as renováláskor a megromlódottakat kicserélték és csak 84 db. kazettát tettek vissza a mennyezetre.

¹⁴ *Sebestyén Kálmán*: *Reneszánsz virágok festője*, Igazság (Kolozsvar) 1972. IX. 2.

¹⁵ *Tombor Ilona*: *Magyarországi festett famennyezetek és rokonemlékek a XV-XIX. századból*. Bp. 1968.

¹⁶ Kalotaszeg, 1913/3. 12.

Dénes kolozsvári főkapitány jelentette Teleki Mihálynak: „Rossz híreim érkeznek Kolozsvárból. Az éjjel Bikalt rabolta egy rész török”.¹⁷

Az 1703-1711-es szabadságharc idején Kalotaszeg újra hadszíntérré változott, a szomszédos falvak elpusztultak, de Bikalt megkímélte a forradalom vihára. II. Rákóczi Ferenc seregében is csak egy bikali, Lovász Márton szolgált, aki az 1705-ös lustrán 1 lóval, 1 karddal és 1 puskával jelent meg.¹⁸

A falu közelében zajlott le az 1848-49-es szabadságharc két véres csatája, a győztes csucsai 1848. december 18-24-én és a vesztes hunyadi 1849. augusztus 19-én. A csucsai csatáról írta a neves erdélyi történész, Kövári László: „az országút a Körös és Sebes vize összefolyásától Csucsáig vérrel festetett”.¹⁹ A hunyadi csata előtt már megérkezett Görgei fegyverletételének a híre, az elkeseredett küzdelemben több, mint 3000 honvéd esett el, a kozákok sok hunyadit is legyilkoltak. A néphagyomány szerint a bikaliak halottaikat titokban hazaszállították és a temetőben elhantolták.

Bikal lakóinak számát az 1750-es összeírások alapján kb. 350 lélekre becsülhetjük, az első magyarországi népszámlálás (1784-87) már pontos adatokkal szolgál, ekkor a falu tényleges népességének száma 419 fő (216 férfi, 203 nő, 73 család).²⁰ A falu lélekszáma a következő két évszázadban fokozatosan növekedett: 1840-ben 434 főt, 1850-ben 474-et, 1860-ban 565-öt, 1880-ban 650-et, 1900-ban 831-et, 1910-ben 907-et, 1941-ben 925-öt számlált.²¹ A XVIII. század végén és a XIX. század első felében a bikali anyakönyv adatai szerint a születések és halálozások száma hullámzó, szélsőséges értékeket mutatnak.

A születések száma a legmagasabb 1812-ben 27, 1845-ben 26, és 1847-ben 25, a halálozásoké pedig 1848-ban 33, 1849-ben 31, 1834-ben 28 és 1803-ban 27.²² Ebben az időszakban az egyke ismeretlen, gyakori az 5-6 gyermekes család, de a 10-12 gyermekes család sem ritka. Pl. Barta Andrásné Kupa Ilonának (1780-1842) 1802 és 1824 között 12 gyermeke született. Családanyánk aránylag későn 22 éves korában szülte első gyermekét és aktív életkora 44 éves korában végetért, tehát 22 év alatt 12 gyermeket szült.

A magas halálozási arány oka a gyakori gyermekhalandóság mellett a járványok voltak. Az anyakönyv bejegyzései szerint 1802-1803-ban a skarlát, 1814-ben a himlő, 1813-ban a „köhögés”, 1815-ben „a forró nyavaja”, 1834-ben a himlő és a „vér és víz” szedte áldozatait. Az első jelentősebb országos egészségügyi intézkedést 1806-ban a himlő elleni oltás bevezetése jelentette. A nép azonban babonásan félt az oltástól és gyermekét nem vitte oltani. A bikali templomban többször felolvasták a Gubernium fenyegető rendeletét, mely szerint: „Azok a szülék, akik ezzel a hasznos eszközzel élni nem akarnak, olyanoknak fognak tartatni, mint akik magok okozták gyermekeik halálát”.²³ A XIX. század elején a bikaliak már hozzájuthattak bizonyos gyógyszerekhez, a közeli Bánffyhunyadon ugyanis „privilegizált patika és chyrurgus” működött.

¹⁷ Teleki Mihály levelezése, Bp. 1908. IV. 502. old.

¹⁸ Radvánszky család lvt. P. 566. a Magyar Országos Levéltárban.

¹⁹ Kövári László: Erdély története 1848-49-ben. Pest, 1861. 140., 273-274. old.

²⁰ 1750-es adóösszeírás az Erdélyi Gubernium lvt-ban, in Politicus, F. 50., a Magyar Országos Levéltárban. – Danyi D. – Dávid Z.: Első magyarországi népszámlálás 1784-1787. Bp. 1960.

²¹ Vizitációs jegyzőkönyvek, 1840., a Kolozs-Kalotai Egyházmegye Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület kolozsvári Gyűjtőlevéltárában. – Erdély statisztikája. 1850., Mike Sándor gyűjteményében a Kolozsvári Állami Lvt.-ban. – Schueller István: Kalotaszeg népességi problémái, Hitel/Kolozsvár/1944./4-5.

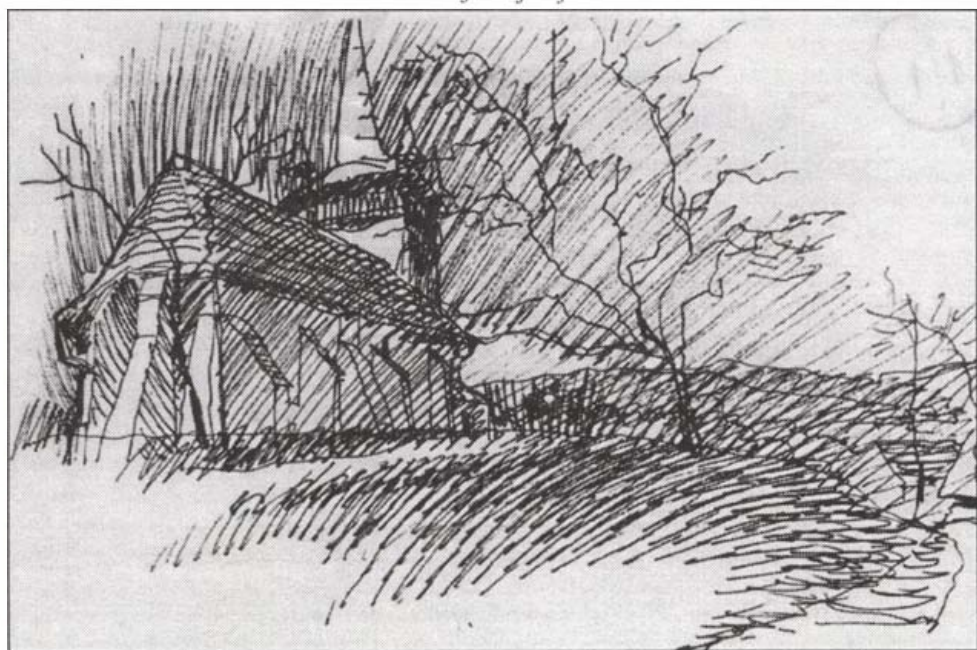
²² A Magyarbikali Református Egyházközség anyakönyve, I-II/212., a Kolozsvári Állami Levéltárban.

²³ Uo.

A feudalizmus idején a falu mindennapi életét az évszaknak megfelelő mezőgazdasági munka töltötte ki. A falu önellátó, a *mezőgazdasági termelés évszázadokon keresztül hagyományos módon folyt*. A mezőgazdasági termelés alapsejtje a jobbágytelek (szesszió), melynek alapja a belső telek az ún. „fundus”. Bikal *telkeinek* száma a XVIII. század elején 54, 1750-ben 52, majd 1820-ban 59 volt.²⁴ A belső telek lakóházból, belső gazdasági udvarból és kertből állt. A falu közösen használt földjéből a jobbágy-családok az általuk birtokolt telekhányad alapján részesültek. A szántók és rétek osztása évente, a belső telkek sorrendjében, nyilak szerint történt. Később a telkek tartozékai állandósultak, közös tulajdonban csak a legelő és erdő maradt. A földközösség emlékét a helynevek őrizték meg: mint pl. Falu nyilassa, Kis Nyíl, Bikali Nyilak stb.

A XVIII. században Bikalon a *kétnyomásos (kétfordulós) gazdálkodás* volt jellemző. A vetésterületet két részre osztották: vetésre és ugarra. 1750-ben a két forduló a *Telek vagy Felső-forduló* és az *Alsó völgy vagy Alsó-forduló*. A *háromnyomásos gazdálkodást* 1818-ban vezették be.²⁵ A három fordulót a lakosság számának növekedése, a termőföld jobb kihasználása tette szükségessé. A három forduló a következő volt: a *Tővises* jőtermő, amelybe „őszgabonát, az az tiszta elegyes búzát és rozst” vetettek, a második a *Derekalja* középszerű, amelybe „tavaszgabonát az az tavaszbúzát, törökbúzát, alakort, zabot, tönkölyt, lencsét és lent” vetettek, a harmadik a *Hegyes* gyenge, mely „ugarnak nyomásba maradt, marhalegelőnek”.²⁶ A három forduló nagysága a forrásunk szerint „igen egyforma”. A bikali föld megművelése kitaró, kemény munkát igényelt, az összeírások szerint 1713-ban és 1750-ben 6-8 jármos ökörrrel, 1820-ban „4 marhával” volt szántható.²⁷

Finta József rajzai

²⁴ 1750-es adóösszeírás, valamint a Conscriptio Czirákyana, 1820 a Magyar Országos Levéltárban.

²⁵ Magyarbikali Református Egyházközség Lvt. VIII/D. 6.

²⁶ Uo.

²⁷ 1713-as összeírás, F. 49. 4. cs. 4., a Magyar Országos Levéltárban, valamint az 1750-es és 1820-as összeírások.

A falu gazdasági helyzetének megismerésében a maghozam alapvető mutató. Bikalon 1750-ben „egy köből lett 3 kalangya, minden egyes kicsévelt kalangyából 3 véka”, 1820-ban „egy véka őszebúza vetése után lehetett reményelni 4 vékát, a zab, alakor, tönköly megeresztették az 5 vékát, egy véka tönkölybúza, szemük megszáradva 16 vékát megadott”.²⁸

A bikali *szántóföldek* nagysága 1750-ben 200,5 hold (401 köből), a 49 jobbágycsaládnak átlag 4,1 hold földje volt, mely a kétnyomásos gazdálkodás körülményei között szerény nagyságú területet kb. 2 hold szántót jelentett. 1820-ban a szántók nagysága 325 hold, tehát az 59 jobbágycsaládnak átlag 5,5 hold földje volt, a háromnyomásosnak megfelelően ez 3,7 holdnyi termő terület.

Az 1820-as összeírás fejlett *kertészetről és gyümölcsstermesztésről* szól: „Veteményes és káposztás kertjeink jók vannak belső telkeinkben... gyümölcsöseink, mind telkeinken, mind szőlőinkben bőven vannak”. Joggal nevezték Bikalt később „Kalotaszeg gyümölcsökertjének”. Bikalon a szőlőtermesztésnek is tradíciója van. 1750-ben 48 családnak összesen 3222 urna bora termett, az összeírás szerint „boruk közepes minőségű, urnája 17 krajcár”.

A hagyományos gazdálkodás körülményei között az *állattenyésztés* döntő ágazat. A földművelés megkövetelte a nagyállattartást, hiszen a korabeli nehéz ekét csak 4-6 ökör tudta vontatni. A szarvasmarha a gazdaság legértékesebb állata, a jobbágy mozgó tőkéje. 1750-ben a 49 jobbágycsaládnak 181 szarvasmarhája és 28 borja volt, 1809-ben az igavonó marhák száma 158. A ló a nemesek kiváltsága volt, számuk a faluban 1720-ban 11, 1809-ben 1 (!). A nagyállattartást a *rétgazdálkodásra* alapozták. 1750-ben 45 családnak összesen 123 szekér szénát termő kaszálója volt, mely kevésnek bizonyult, forrásunk szerint a bikaliak „a határok szűki miatt más határra kénytelenek marhájukat hajtani”.

A falu lakossága az önellátás körülményei között szerszámain, háztartási eszközeit, ruházatát saját maga készítette. A XVIII. század közepe táján a faluban négy híres *fafaragó*t említenek: Vég Andrást, Kudor Jánost, Kozma Mártont és Balázs Kupa Istvánt. Ekkor a falu molnára a székely Jeddí Márton, malmának évi jövedelme 4 Rhénes forint volt.

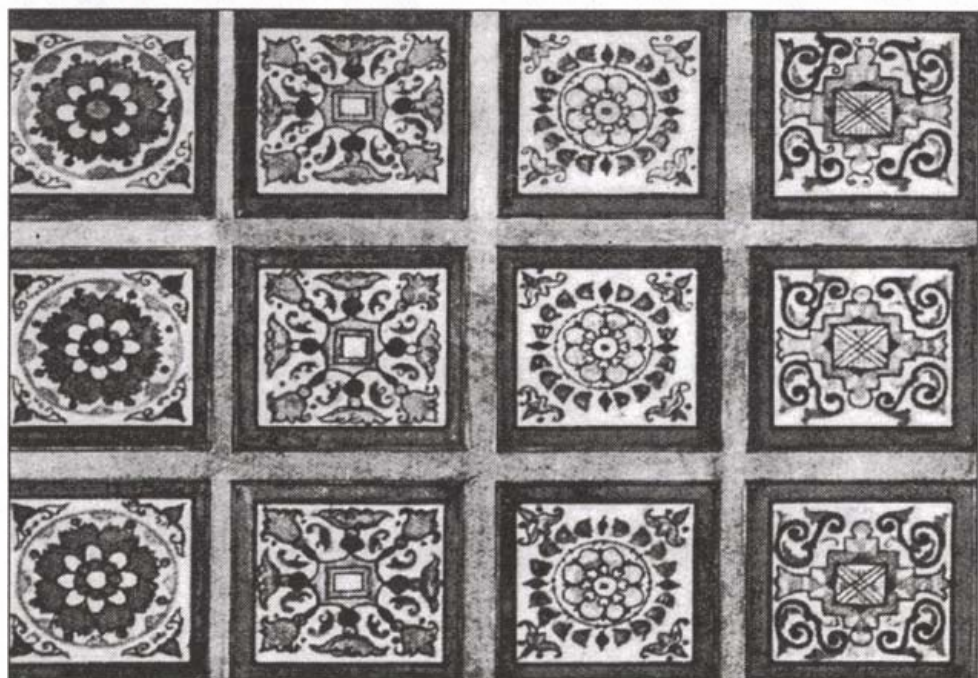
A bikaliak termékfeleslegüket – ha egyáltalán volt ilyen – a közeli *vásárokon* értékesíthették. Az 1820-as vallomásuk szerint: „Vásáros helyeink vannak közelebb Bánffyhunyard, mely félórányi járóhely tőlünk, Váralmás egy óra, Sombor 3 óra, Zilaj és Kolozsvár 1 napi járóföld... ezekben a vásárokbá mindenféle gabonáinkat, gyümölcsinket és marháinkat könnyen eladhatjuk és jó alkalmas utakon is járhatunk... Bánffyhunyardon, Váralmásan, Magyargyerőmonostoron, Egeresen, Somboron nyitott boltok és asztalos, csizmadia, szabó, kovács, fazekas kitanult mesteremberek vannak”.²⁹

A XVIII-XIX. században Kalotaszeg lakosságának a *fuvározás* jelentett némi pénzszerezési lehetőséget. A bikaliak sóval kereskedtek már a Rákóczi szabadságharc előtti években is. A sót a kolozsi kincstári aknából szállították a hunyadi és élesdi raktárakba. A nagyobbrészt kikövezett sóúton Kolozstól Hunyadig négy-öt napra volt szükségük. A faszállításról 1820-ban a következőket írták: „Járnak lakosaink szekerességre, fával való kereskedésre... a deckát, lécet és zsendelyt pedig kapják a Szamoson, Retyicelben, Nagysebesen, Székelyjón, amely helyeken fűrészmalmok vannak... messzeségek pedig egy-egy napi járóföld”.

A feudalizmus idején a jobbágy különböző szolgáltatással tartozott földesurának. A legjelentősebb az urbáriális *tized vagy dézsmá* volt. Az 1820-as összeírás szerint Bikalon „Dézsmát minden lakos tartozik mindenféle gabonából adni, még bárányból és méhből

²⁸ Kalangya=22-26 kévből álló gabonarakás; Köből=120 liter, két köből vetést befogadó szántó egy holddal egyenlő; Véka=1 véka, 30 liter

²⁹ Conscriptio Czirákya, 1820 a MOL-ban

is, mely tízédet örökké in natura nem pedig pénzül tartozunk szolgálni". A legnyomasztóbb teher, mely sok visszaélésre adott alkalmat, a *robot* volt. 1820-ban a bikaliak robotja a következő: „hetente három napi szolgálat (vagyis minden második hét!) ...kinek marhája van marhával, kinek nincs tenyerével gyalog ... minden marhás szolgálatot, a szántást is négy marhával tartoznak tenni. Akinek pedig nincs négy fogó marhája mással összevetve cimborába tartozik ... a menetel és jövetel (a robotra) mindenkor feltudatott földesuraink által”.³⁰

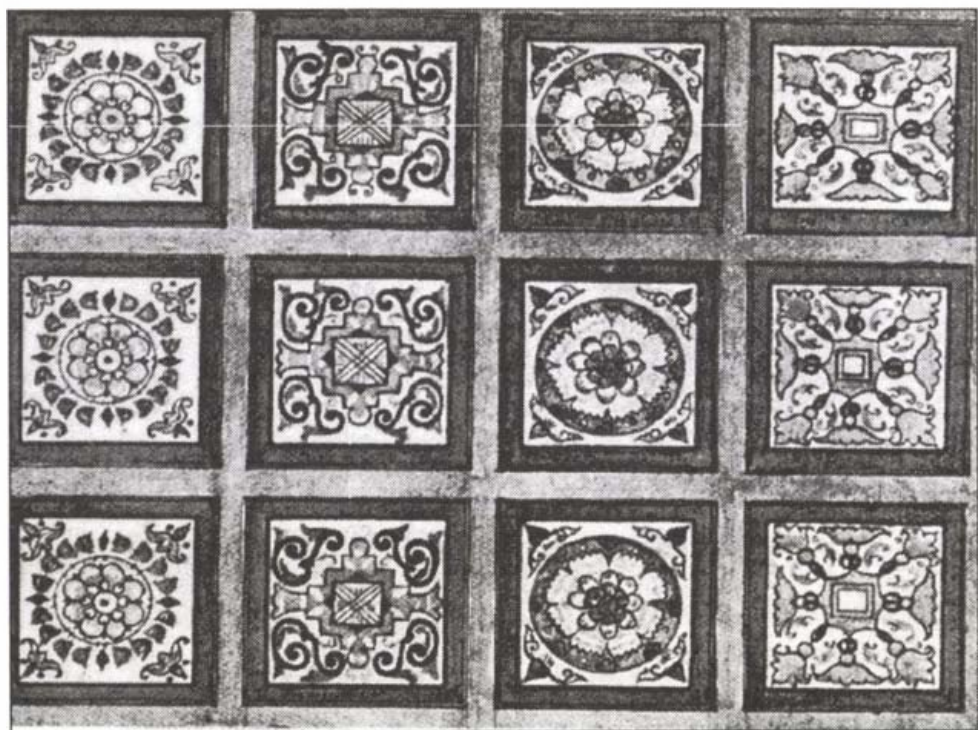
A jobbágy földesurának különböző ajándékokkal is tartozott, ilyen volt az un. *karácsony-tyúkja* és a *karácsony-tojása*. A bikaliak családonként 2 tyúkot és 20 tojást fizettek, a falu összesen 118 tyúkot és 1180 tojást. A XVII-XVIII. században Bikal több kalotaszegi faluval együtt *zabdézmát* fizetett a gyalui várhoz. Zabdézmával mindenki tartozott. „Az kinek pedig zabvetések nincsen, minden ember 6 dénárt tartozik adni, mit kereszténypénznek hívnak” szöveget a határozás.³¹ A kereszténypénz a török időkben a foglyok kiváltására szolgált.

A faluközösség élén a *falusi bíró* állt, aki a falut a hagyományos szokásjog alapján vezette. Bikalon a bírót évenként választották, szolgálati ideje alatt jobbágyszolgáltatással nem tartozott, helyette minden lakos egy-egy gyalognapszámot szolgált. Helyetese és segítőtársa a kisbíró volt.

A bíró ügyelt a határ felosztásának rendjére, a falu tanácsával határozott a mezőgazdasági munkák megkezdésének időpontjáról, a közmunkák elvégzéséről. Bíraskodott a falu székének nevezett törvényszéken, ahol az esküdtekkel a szokásjog alapján döntöttek a jobbágyok ügyes-bajos dolgaiban. A bíró résztvevett az adók kivetésében és beszédésében, az ő feladata volt a falu lakosságát rászorítani a felsőbb rendelkezések

³⁰ Uo.

³¹ Szabó T. Attila: A kalotaszegi nagybirtok jobbágyságának szolgáltatása és adózása (1640-1690), Nép és Nyelv, Bukarest, 1980. 434. old.

betartására. Bicalon 1646-ból ismert névszerint az első bíró Kupa István, az első ismert esküdtek Bede János és Kozma Péter voltak.³²

A falusi ember a határban a *helynevek* segítségével tájékozódott. Ezek az elnevezések nemzedékről-nemzedékre átöröklődtek, az évszázadok alig változtattak valamit rajtuk. Érdekes bikali helynév a *Székeságy*, összetett szó, a székből mely mocsaras vizenyős helyet jelentett és az áj szóból keletkezett. Az áj szó értelme völgy, az erdélyi magyar nyelvjárásból már a XVIII. században kihalt, csak a helynevekben él tovább. (Az oj, áj szó az úz-türk nyelvben is völgyet jelentett!) Feltehetően besenyő eredetű a faluban is helynévként ismert *Valkán* szó, a valkány, balkány vízállásos helyet jelentett, belőle eredt a Balkán is.³³ A *Bóra* szőlőhegy neve türk eredetű, a borla szóból keletkezett, jelentése szőlőshely. A *la* türk szó jelentése hely, az l/r-ré változása a kalotaszegi nyelvjárás egyik jellemző vonása. A *Sejmikes* helynév a selmék mocsaras ingoványos jelentésű szóból keletkezett, a *Mál*, verőfényes domboldalt jelentett.

A kalotaszegi-bikali nép a helynevekhez érdekes mondókákat, hiedelmeket fűzött. A falubeliek szerint a *Barta kertben* a *Veres-barátoknak* (templomosoknak) kolostoruk volt. A szerzetesek a tatárok elől menekülve a *Barta kútba* rejtették kincseiket és a falu harangját is leeresztették, a kincseket megátkozták, ha a harangot valaki kiemelné a hiedelem szerint Bikalt elöntené a víz. A *Bacsóné kútjába* is kincs van elrejtve, amelyből kétévénként láng csap fel, ebből a kútból ered a szívárvány, amit rövid ragyogás után felszív a víz.

Az ördögöket, boszorkányokat, fehér asszonyokat a bikali nép rosszaknak nevezi, rossz erejük miatt. A rosszak csak éjjel jönnek elő, tiszta ember nem láthatja őket, csak az általuk csapott zajt lehet néha hallani. Bicalon a *Bacsó kert*, a *Szüküllő*, a *Dorgán* a

³² Szabó T. Attila: Helytörténeti cédulagyűjtemény a szerző hagyatékában.

³³ Szabó T. Attila: A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse. Kv. 1942.

fehér asszony, a boszorkányok, ördögök tanyája, ahol éjjel táncolnak, zajonganak, égetik a pénzt és ijesztgetik az embereket.

A XIX. század utolsó harmada jelentős változásokat hozott a falu életében. Megépült a Nagyvárad-Kolozsvár vasútvonal, mely közelebb hozta a településeket egymáshoz, de megfosztotta a vidék lakosságát az áruszállításból, szekerességből eredő mellékkezesettől. A kihívásra Kalotaszeg népe a *varrottas* és *fafaragó háziipar* megteremtésével válaszolt. A varrottas háziipar mentora Kalotaszeg nagyasszonya Gyarmathy Zsigáné volt, aki országgal-világgal megismertette a csodálatos varrottásokat. Híres varróasszonyai között ott voltak a bikali lányok, asszonyok is. A *Mode Welt* című folyóirat útján a bikali motívumok a *seses*, a *tulipán*, a *rece-csipke* bejárták az egész világot.³⁴

A XX. század elején a fafaragás is háziiparrá fejlődött. Malonyai Dezső, A kalotaszegi magyar nép művészete című könyvében neves bikali fafaragókról írt, Antal István Jánosról, aki az asztalok, székek, falitékák mellett „dúdoló masinát” is készített, Kozma Kis Györgyről, aki „hímes széket, százfajta fejfát” faragott.³⁵

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara több gyakorlati fafaragó tanfolyamot szervezett Kalotaszegen. Bikalon 1910 tavaszán 16 ifjú részvételével tartottak tanfolyamot, mely jelentős anyagi sikert hozott: „készült 400 darab tárgy 1500 korona értékben... egész évben 3500 korona volt a bikaliak mellékkeresete”.³⁶ A faluban rövidesen fafaragó szövetkezet létesült. Büszkén írta Kós Károly 1912-ben: „az idén is dolgozik a magyarbikali bútorkészítő és fafaragó szövetkezet, melyben 30 legény készíti a bútorkat a faluban és 7 legény tanulja az asztalosságot a kolozsvári ipariskolában.”³⁷

A XX. századi változások, a nehéz kisebbségi sors miatt a fafaragásból nem lett népfenntartó háziipar. 1989. decembere után a bikali nép újra a termőföld tulajdonosává vált. Ma az újrakezdés keserves időszakát éli, de ezen túljutva bizonyára az ősei földjéhez való ragaszkodás lesz az az erő, mely a bikaliakat szülőföldjükön megtartja.

Sebestyén Kálmán

Cirillbetűs szerkönyvek a magyar művelődéstörténetben

Amikor az 1746-os piliscsabai rablógyilkosságba keveredett szerb ortodox pópa, az egykori tolvajok jámbor sóskúti orgazdája után, más szóval a Veszprémi Püspöki Könyvtár cirill szerkönyveinek egykori tulajdonosa után kutattam a Fejér megyei Levéltárban, arról győződtem meg, hogy a sóskúti, távolabbról a Fejér megyei szerb lakosság településtörténete szempontjából legalább annyira fontos anyagot tartok a kezemben, mint amennyire jelentősnek tarthatók e források az említett veszprémi

A Megváltó egy XVIII. századi metszeten

³⁴ Kalotaszegi varrottas album, 8. füzet. 1891. Szerkesztő: Pétsy József és Szentgyörgyi Lajos.

³⁵ Malonyai Dezső: A kalotaszegi magyar nép művészete. Bp. 1907. 34. old.

³⁶ A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara Jelentése, 1910. 118.

³⁷ Kalotaszeg, 1912/5. 15. old.